

Класифікація водогосподарського комплексу як суб'єкта природної монополії

В статті описано існуючі підходи до класифікації природних монополій без прив'язки до об'єкта дослідження. Проаналізовано прийнятність наявних ознак для класифікації водогосподарського комплексу як суб'єкта природної монополії. Запропоновано нові класифікаційні ознаки з метою доповнення переліку різновидів водогосподарського комплексу.

водогосподарський комплекс, природна монополія, водоспоживання, водозабезпечення, охорона водних ресурсів, відтворення водних ресурсів, басейновий принцип управління, інтегрований

Класифікація природних монополій є досить спірним та малодослідженим питанням, не дивлячись на його пріоритетне значення в сучасних умовах господарювання суб'єктів різних форм власності. Це напряму пов'язано з відсутністю єдиної точки зору щодо можливості зарахування всіх елементів водогосподарського комплексу до складу природної монополії. Саме з метою вирішення такої неузгодженості доцільним, на нашу думку, є розгляд існуючих класифікацій природних монополій із наступним використанням останніх для класифікації водогосподарського комплексу як суб'єкта природної монополії.

Науковцями, в працях яких досліджуються питання, пов'язані із видовими проявами водогосподарського комплексу як суб'єкта природної монополії є: Аткинсон Е., Бейн Д., Вурос А., Гольденберг І., Стігліц Дж., Базилевич В., Бутиркін А., Несторенко О., Нікуйко І., Розанова Н., Третяк В., Філюк Г. та ін.

У зв'язку із недослідженістю сфери класифікації водогосподарського комплексу з точки зору його віднесення до складу природних монополій перед нами поставлені такі завдання:

© О.М. Яцкова, 2010

- систематизувати існуючі підходи до класифікації природних монополій;
- адаптувати загальні критерії класифікацій монополій до водогосподарського комплексу як суб'єкта природної монополії;
- проаналізувати існуючі важелі державного впливу на різновиди водогосподарського комплексу як суб'єкта природної монополії.

Підходи до класифікації природних монополій можна представити у табл. 1.

Таблиця 1 - Класифікація природних монополій [1]

Критерії класифікації	Види природних монополій
1	2
За територіальними межами ринків	1. Монополії, що діють на загальнодержавному ринку (загальнодержавні природні монополії) 2. Монополії, що діють на ринках, територіальні (географічні) межі яких охоплюють територію окремого регіону, у тому числі частини відповідного регіону; територію декількох регіонів, у тому числі частини декількох регіонів (локальні природні монополії)
За часовою прив'язкою	1. Закріплені 2. Незакріплені
За ступенем	1. Чисті

поєднання з іншими видами монополій	2. Змішані 3. Квazіприродні
За формами власності	1. Загальнодержавні 2. Муніципальні 3. Приватні
За галузевою приналежністю	1. У паливно-енергетичному комплексі: – транспортування нафти, нафтопродуктів та інших речовин трубопроводами; – транспортування природного і нафтового газу трубопроводами та його розподіл; – транспортування інших речовин трубопровідним транспортом; – передача та розподіл електричної енергії. 2. На транспорті: – користування залізничними коліями, диспетчерськими службами, вокзалами та іншими об'єктами інфраструктури, що забезпечують рух залізничного транспорту загального користування; – управління повітряним рухом; – спеціалізовані послуги транспортних терміналів, портів, аеропортів за переліком, що визначається Кабінетом Міністрів України. 3. У комунальному господарстві: – централізоване водопостачання та водовідведення; – централізоване постачання теплової електроенергії

На нашу думку, запропонована у табл. 1 класифікація природних монополій включає переважно всі аспекти та особливості діяльності такого типу ринку. Відповідно до названих класифікаційних ознак, можна відмітити, що водогосподарський комплекс як природна монополія:

– за ознакою територіальних меж ринку може бути і загальнодержавною, і локальною;

– за ознакою часової прив'язки даний комплекс слід віднести до закріплених монополій, оскільки існуючі технології передачі та водовідведення води, унікальність ресурсу свідчать про умовну сталість комплексу;

– за ступенем поєднання з іншими видами монополій – це чиста монополія, оскільки всі галузі та підгалузі водогосподарського комплексу володіють ознаками чистої монополії;

– за формами власності у складі водогосподарського комплексу розрізняють окремі суб'єкти, що знаходяться у приватній власності, але вони одиничні, займають невеликий сегмент даного ринку та надають послуги тільки у сфері певних підгалузей водогосподарського комплексу. Типовим прикладом приватної власності в даному випадку є суб'єкти господарювання, що надають послуги, пов'язані із децентралізованим водопостачанням та супутніми операціями. В цілому ж, переважає державна та муніципальна власність;

– за галузевою приналежністю класифікація природних монополій, на нашу думку, не може в повній мірі охарактеризувати кожний специфічний вид природної монополії, в тому числі, і такої як водогосподарський комплекс. Саме тому, в даному випадку доцільним є комплексна деталізація та зосередження уваги на функціональній та галузевій структурах водогосподарського комплексу – табл. 2.

Таблиця 2 - Класифікація водогосподарського комплексу як різновиду природної монополії за галузевою приналежністю

Назва галузі	Функціональна призначення водогосподарського комплексу
1	2

Назва галузі	Функціональна призначення водогосподарського комплексу
1	2
У промисловості	- водопостачання потреб виробництва; - водоспоживання; - водовідведення та очищення стічних вод
У сільському господарстві	- сільськогосподарське водопостачання; - зрошення
У комунальному господарстві та побутовому обслуговуванні	- централізоване водопостачання та водовідведення; - охорона та очищення води
Інші потреби	- інші послуги

З нашої точки зору, вищенаведена класифікація природних монополій не повністю відповідає особливостям видових проявів водогосподарського комплексу як суб'єкта природної монополії. Саме тому, описану класифікацію слід доповнити такими характерними для водогосподарського комплексу та інших аналогічних природо-ресурсних утворень класифікаційними ознаками та видами:

а) за видами використовуваних ресурсів:

1) ті, в основі яких лежить експлуатація невичерпних ресурсів;

2) ті, в основі яких – використання вичерпних невідновлювальних ресурсів;

3) ті, в яких експлуатуються вичерпні відновлювальні ресурси. На нашу думку, водогосподарський комплекс як природо-ресурсне утворення, основу якого формують водні ресурси слід відносити саме до останнього названого виду. Підставою такої точки зору є численні факти, що свідчать про суттєве зменшення запасів води на планеті, а можливість її часткового відтворення, в повній мірі зумовлена можливостями очищення і наступного широкого використання стічних вод для потреб зрошення, виробництва тощо;

б) залежності від показників водовідведення:

1) стічні води без очистки;

2) недостатньо очищені;

3) нормативно чисті без очистки;

4) нормативно очищені після очистки.

Наявність даної класифікаційної ознаки безпосередньо пов'язана із попередньою оскільки, на сьогоднішній день, відтворення водних ресурсів реалізується шляхом очищення води з метою її повторного використання. В свою чергу, зарахування очищених стічних вод до одного із названих типів напряму пов'язано із ступенем їх первинного забруднення, застосовуваних методів та шляхів використання.

в) за характером впливу на ресурси природні монополії можна поділити на:

1) зберігаючі;

2) експлуатуючі.

Ця класифікаційна ознака передбачає наявність таких теоретичних видів природних монополій, до складу яких практично неможливо однозначно, в повному обсязі віднести водогосподарський комплекс як цілісне природно-ресурсне утворення. Для потреб даної класифікаційної ознаки доцільним, на нашу думку, є розгляд окремих складових функціональної структури водогосподарського комплексу (рис. 1).

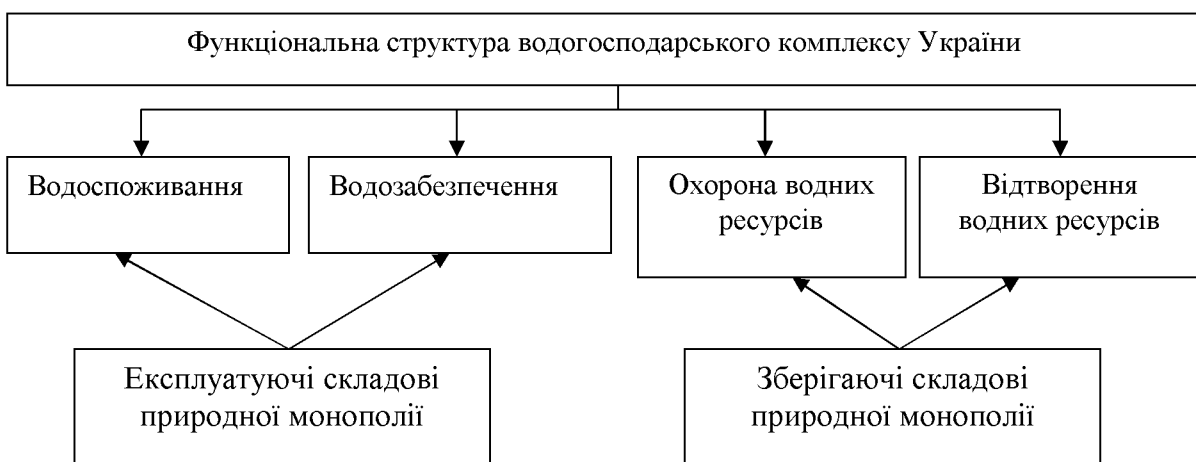

Рисунок 1 - Класифікація водогосподарського комплексу за характером впливу на ресурси

г) за ступенем урегульованості:

- 1) природні монополії, що підлягають контролю з боку внутрішніх органів;
- 2) природні монополії, що контролюються зовнішніми органами.

Дана класифікація є переважно теоретичною оскільки передбачає наявність крайніх різновидів-варіантів урегульованості суб'єктів. Тому більшість природних монополій можна віднести частково до обох різновидів. Щодо водогосподарського комплексу як природної монополії, то в даному випадку, одним із ключових та діючих внутрішніх важелів регулювання є використання басейнового принципу.

Басейновий принцип управління – це такий спосіб управління водним фондом, згідно якого одиницею управління є річковий басейн як єдина екосистема, що в свою чергу, може охоплювати територію кількох адміністративно-територіальних одиниць. Використання саме цього принципу призначене для: забезпечення управління річковим басейном як єдиним цілим, із врахуванням його екологічних та соціально-економічних зв'язків; збалансованого використання, відтворення та охорони водогосподарського комплексу України в цілому; спрощення процедури контролю та запобігання порушенню формування водного стоку, виснаженню та забрудненню води тощо.

Впровадження басейнового управління у сфері водного господарства затверджене на законодавчому рівні, а саме – у Концепції розвитку водного господарства, схваленої постановою Верховної Ради України від 14.01.00 р. Згідно даного документу, запровадження басейнового принципу управління водокористуванням, охороною та відтворенням водних ресурсів, створення умов для збереження довкілля, у тому числі запобігання забрудненню і виснаженню водних ресурсів є найважливішим завданням першого етапу збалансування водогосподарського комплексу, завершення якого планувалось у 2005 р. [2]. Слід відмітити, що виконання даного документу триває із певним відставанням в часі, але вже сьогодні басейновий принцип покладено в основу організації діяльності Державної інспекції охорони Азовського моря та Державної інспекції охорони Чорного моря, які є територіальними органами Мінприроди України та мають взаємодіяти в процесі здійснення своїх повноважень із органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування різних областей України та Автономної Республіки Крим. Басейновий принцип управління знаходить відображення і в організації діяльності Держводгоспу України, у системі якого утворено басейнові управління водних ресурсів. Більше того, використання басейнового принципу як специфічного механізму управління водогосподарським комплексом України є елементом внутрішнього вдосконалення функціонування даного комплексу саме як природної монополії;

д) за складністю побудови:

- 1) проста природна монополія;
- 2) інтегрована природна монополія.

Саме поняття “інтеграція” (від лат. *integratio* – відновлення, заповнення), можна тлумачити як стан зв'язаності окремих частин, що диференціюються, і функцій системи в єдине ціле, а також процес, що веде до такого стану [3].

На нашу думку, більшість природних монополій є інтегрованими. Це, наприклад: транспортування нафти і нафтопродуктів трубопроводами; передача та розподіл електричної енергії; сфера залізничного транспорту загального користування; управління повітряним рухом тощо. Водогосподарський комплекс також можна віднести до складу саме інтегрованих монополій. Це пов'язано з тим, що водогосподарський комплекс – це

система взаємопов'язаних між собою елементів (підгалузей та окремих суб'єктів), склад та структура якої зумовлені функціональною специфікою даного природо-ресурсного утворення.

Список літератури

1. Кравченко Ю. Рынкам естественных монополий – эффективное регулирование // Экономика Украины. – 2006. – № 6. – С. 12–19.
2. Постанова Верховної Ради України від 14.01.00 р. № 1390-XIV “Про Концепцію розвитку водного господарства України”.
3. Большой экономический словарь / Под ред. А.Н.Азрилияна. – М.: Институт новой экономики, 1999. – 864 с.
4. Кузьменко Л.Г. Світовий досвід регулювання діяльності суб'єктів природних монополій та основні напрямки вдосконалення їх регулювання в Україні // Наукові записки НаУКМА. – 2007. – Т.68: Економічні науки. – С.40-47.
5. Макконелл К., Брю С. Экономикс. Принципы, проблемы, политика. 14 изд. – К.: 1992. – 925 с.

О.Яцкова

Класификация водохозяйственного комплекса как субъекта естественной монополии

В статье описаны существующие точки зрения на классификацию естественных монополий без привязки к объекту изучения. Проанализировано приемлемость существующих признаков для классификации водохозяйственного комплекса как субъекта естественной монополии. Предложено использовать новые классификационные признаки с целью дополнить список разновидностей водохозяйственного комплекса.

О.Яцкова

Classification of aquicultural complex as a subject of natural monopoly

In the article the existent approaches of classification of natural monopolies without attachment to the object of research are described. Acceptability of present signs for classification of aquicultural complex as a subject of natural monopoly is analysed. New classification signs are offered with the aim of addition of list of varieties of aquicultural complex.

Одержано 01.07.10